

РОЗДІЛ 7

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.951:351.751

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/34>

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ ПРАВА ЩОДО ЗАБОРОНИ ПУБЛІЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ НАЦИСТСЬКОЇ СИМВОЛІКИ

PROSPECTS FOR IMPROVING THE LAW ON THE PROHIBITION OF PUBLIC USE OF NAZI SYMBOLS

Александров М.Є., к.ю.н.,

старший науковий співробітник відділу розроблення та вдосконалення форми одягу

Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України

У статті проаналізовано перспективи вдосконалення норм права щодо заборони публічного використання нацистської символіки. Актуальність теми зумовлена небезпекою такого протиправного діяння, як пропаганда націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, що наносить велику шкоду суспільним інтересам, зокрема розвитку патріотичного виховання населення та іміджу України в інформаційному просторі міжнародної спільноти. Існуючі сьогодні норми права, що закріплені в Законі України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», містять низку прогалин і неточностей, а отже, потребують поглибленого вивчення та вдосконалення.

Визначено, що нормою права є правило, яке визначає дозволена поведінку суб'єктів та наслідки їх порушення і закріплене в дже-релах права. Недоліки норм права, які містять положення щодо заборони пропаганди нацистської символіки, стосуються насамперед невичерпності переліку забороненої символіки, відсутності положень щодо заборони публічного використання вже визначеної символіки у певних формах, а також власне відсутністю дефініції «публічне використання».

Наукова новизна статті полягає у формулюванні авторського визначення дефініції «публічне використання символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму». Практична новизна статті полягає у запропонованих змінах до частини 5 статті 1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», які стосуються розширення й уточнення переліку забороненої символіки, а також доручення до форм публічного використання публічного цитування та аудіовідтворення гасел націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини та цитат її керівних діячів.

Матеріали статті можуть бути використані для вдосконалення чинного законодавства у сфері засудження тоталітарних режимів та заборони пропаганди їх символіки, а також для вдосконалення діяльності суб'єктів, які здійснюють протидію правопорушенням щодо публічного використання нацистської символіки.

Ключові слова: символіка, нацистська символіка, тоталітарний режим, норми права, публічне використання

The article analyzes the prospects for improving the law on the prohibition of public use of Nazi symbols. The relevance of the topic is due to the danger of the propaganda of the National Socialist (Nazi) totalitarian regime, which causes great harm to public interests, including the development of patriotic education and image of Ukraine in the information space of the international community. The current legal norms enshrined in the Law of Ukraine "On the Condemnation of Communist, Nationalistic and Socialistic (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and prohibition of propaganda of their symbols" contain a number of gaps and inaccuracies, and therefore need in-depth study and improvement.

It is determined that the rule of law is a rule that determines the permissible behavior of subjects and the consequences of their violation, and is enshrined in the sources of law. The shortcomings of the law, which contain provisions which prohibiting the propaganda of Nazi symbols, relate primarily to the inexhaustibility of the list of prohibited symbols, the absence of provisions prohibiting the public use of certain symbols in certain forms, and the absence of a definition of "public use".

The scientific novelty of the article lies in the formulation of the author's definition of "public use of the symbols of the National Socialist (Nazi) totalitarian regime". The practical novelty of the article is the proposed changes to Part 5 of Article 1 of the Law of Ukraine "On Condemnation of Communist and National Socialist (Nazi) Totalitarian Regimes in Ukraine and Prohibition of Propaganda of Their Symbols", which concern the expansion and clarification of the list of prohibited symbols, public use of public citation and audio reproduction of the slogans of the National Socialist German Workers' Party and quotations from its leading figures.

The materials of the article can be used to improve the current legislation in the field of condemnation of totalitarian regimes and the prohibition of propaganda of their symbols, as well as to improve the activities of entities that oppose offenses against the public use of Nazi symbols.

Key words: symbols, Nazi symbols, totalitarian regime, rule of law, public use.

Заборона використання нацистської символіки в Україні ґрунтується на статті 11 Конституції України, яка зобов'язує державу сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості [1], та низці міжнародних документів і забезпечується нормами Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (далі – Закон про заборону) [2]. Втім, слід відзначити, що у зазначеному вище Законі норми щодо термінологічного апарату та заборони використання комуністичної і символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму (далі – нацистської символіки) розподілені «нерівномірно», адже більшу увагу зако-

нодавство акцентує власне на комуністичній символіці. Такий нерівномірний розподіл уваги створює умови для поширення нацистської символіки й пропаганди нацистського тоталітарного режиму «в обхід» норм Закону про заборону. Наприклад, широкий резонанс набули процеси поховання й перепоховання колишніх військовослужбовців дивізії СС «Галичина», на яких були присутні особи, вдягнені в однострої зазначеної дивізії з відповідною символікою [3]. Такий стан речей, по-перше, створює загрозу для патріотичного виховання (передусім молоді) в контексті пропаганди тоталітарних режимів, а по-друге, в умовах інформаційної війни створює негативний імідж для України й активно використовується пропагандою країни-агресора.

Питання щодо правового регулювання заборони використання символіки тоталітарних режимів досліджували у своїх працях М. Бабак, О. Березніков, Г. Берченко, Н. Галацевич, В. Комарницький, С. Письменський, К. Шахрай, Ю. Філей та інші. Однак більшість з праць зазначених науковців стосується галузі кримінального права, що цілком закономірно, адже за виготовлення, поширення та публічне використання комуністичної та нацистської символіки встановлено кримінальну відповідальність [4]. Питання заборони символіки тоталітарних режимів у контексті ідеологічної функції адміністративного права частково висвітлено в праці Ю. Пирожкової. Отже, сьогодні проблеми заборони публічного використання нацистської символіки з боку адміністративного права залишаються недослідженими і потребують глибокого аналізу.

Метою цієї статті є визначення перспектив удосконалення правових норм щодо заборони публічного використання нацистської символіки. Для досягнення поставленої мети пропонується виконати наступні завдання:

- з'ясувати тлумачення норми права;
- визначити, що саме можна вважати нацистською символікою, а також виявити недоліки сучасної термінології;
- з'ясувати сутність поняття «публічне використання нацистської символіки»;
- проаналізувати норми, якими встановлюється заборона на використання нацистської символіки, та виявити прогалини в чинному законодавстві;
- запропонувати шляхи удосконалення норм чинного законодавства щодо використання нацистської символіки.

Отже, норма права, відповідно до визначення С. Алексєєва, це правило поведінки, що походить від держави, охороняється нею та надає учасникам суспільних відносин юридичні права і покладає на них юридичні обов'язки [5, с. 31]. С. Бобровнік вважає, що норма права – це загальнообов'язкове, формально визначене, встановлене чи санкціоноване державою правило поведінки [6, с. 366–367]. Таке правило поведінки забезпечує регулятивний вплив держави на суспільство шляхом надання суб'єктам певних прав та покладання на них певних обов'язків, є охоронюваним державою та гарантується нею [6, с. 367–368]. М. Козюбра, підтримуючи С. Бобровніка, визначає норму права як правило загального характеру, що закріплене у джерелах права і відтворюється в поведінці його суб'єктів, яке визначає стандарт незалежної чи дозволеної поведінки або наслідки його порушення, ефективна дія якого забезпечується державою [7, с. 129]. Отже, норми права, які стосуються заборони використання нацистської символіки, є правилами, які визначають дозволену поведінку суб'єктів та наслідки їх порушення і закріплені в джерелах права.

Джерелом права, в якому містяться норми права щодо заборони використання нацистської символіки, є вище згадуваний Закон про заборону [2]. Оскільки йдеться про норми права, що стосуються заборони використання нацистської символіки, важливо розглянути, що саме є нацистською символікою та її використанням. Відповідно до Закону про заборону нацистською символікою є:

- символіка Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);
- державний прапор нацистської Німеччини 1939–1945 років;
- державний герб нацистської Німеччини 1939–1945 років;
- найменування Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (далі – НСДАП);
- зображення, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю НСДАП;
- зображення гасел НСДАП, цитат осіб, які обіймали керівні посади в НСДАП, вищих органах влади та управління нацистської Німеччини та на окупованих нею територіях у 1935–1945 роках [2].

Такий перелік, на нашу думку, по-перше, не є вичерпним у контексті перелічення символіки, а по-друге, містить певні

положення, які створюють можливість публічного використання нацистської символіки. Насамперед розглянемо саме недоліки положень наведених вище норм, для чого насамперед визначимось із поняттям «публічне використання». Значимо, що ні у Законі про заборону, ні у Кримінальному кодексі України немає чіткого тлумачення цього поняття. Щодо публічного повідомлення інформації, то ККУ визначає такі його форми: через засоби масової інформації, журналістів, громадські об'єднання, професійні спілки [4]. Публічним використанням твору (у контексті захисту авторських прав) є його публічний показ, публічне виконання – як у реальному часі («наживо»), так і з допомогою технічних засобів, публічне сповіщення (радіо, телебачення), а також публічна демонстрація аудіовізуального твору (зі звуковим супроводом чи без такого) у місці, відкритому для публічного відвідування, або в іншому місці (приміщенні), де присутні особи, які не належать до кола однієї сім'ї чи близьких знайомих цієї сім'ї, незалежно від того, чи сприймається твір публікою безпосередньо у місці його публічної демонстрації (публічного показу), чи в іншому місці одночасно з такою демонстрацією (показом) [8]. З іншого боку, публічним вживанням (наприклад, наркотичних засобів) є їх вживання у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян [4]. На наш погляд, публічним використанням є ті дії, які здійснюються у місцях масового перебування громадян, в приміщеннях, де присутні інші особи, а також за допомогою засобів масової інформації та за допомогою соціальних мереж. Отже, пропонуємо визначення терміну «публічне використання символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму» як «використання символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму у місцях масового перебування громадян, в приміщеннях, де присутні інші особи, які не належать до кола однієї сім'ї чи близьких знайомих цієї сім'ї, за допомогою засобів масової інформації та за допомогою соціальних мереж, незалежно від того, чи сприймається публікою така символіка під час її використання».

Спираючись на це визначення, слід відзначити, що у нормах Закону про заборону щодо нацистської символіки відсутні положення про цитування гасел НСДАП, цитат осіб, які обіймали керівні посади в НСДАП, тощо. До нацистської символіки наразі законом віднесено лише зображення таких цитат, яке можна тлумачити як візуальне їх відтворення. Що ж до усного цитування або аудіовідтворення таких цитат, то прямої заборони наразі не існує. На нашу думку, цей недолік у законодавстві щодо заборони пропаганди символіки тоталітарних режимів необхідно виправити, адже усна пропаганда була й залишається однією з форм пропаганди ідей, і публічне усне цитування або відтворення за допомогою аудіоапаратури гасел НСДАП і цитат керівних осіб нацистської партії і державного апарату нацистської Німеччини створює сприятливі умови для пропаганди нацистського тоталітарного режиму. Тому ми пропонуємо внести зміни до пункту «д» ч. 5 ст. 1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», додавши до нього положення про публічне цитування та аудіовідтворення гасел НСДАП і цитат посадових осіб НСДАП та державних органів нацистської Німеччини.

Заради справедливості відзначимо, що недолік щодо відсутності публічного цитування і аудіовідтворення як складників символіки тоталітарних режимів та їх пропаганди властивий і положенням норм щодо комуністичної символіки, а отже, вони також потребують удосконалення.

Також, як зазначалося нами раніше, удосконалення потребують і положення правових норм щодо визначення переліку нацистської символіки. Як зазначає В. Яворський, перелік символів та елементів ідеології повинен бути чітко сформульованим, бажано із зображеннями таких символів [9]. Наприклад, якщо до переліку символіки комуністичного

режиму включено гімни Радянського Союзу (СРСР), Української Радянської Соціалістичної республіки (УРСР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти [2], то гімн нацистської Німеччини у 1933–1945 роках не включений до складу нацистської символіки. Втім, до складу державного гімну Німеччини у 1933–1945 роках був включений гімн НСДАП (так звана «пісня Хорста Весселя» [10, с. 101], що є символікою НСДАП і, на нашу думку, містить пропаганду нацистського режиму.

По-друге, Законом про заборону до нацистської символіки не прирівнюються зображення, присвячені особам, які обіймали керівні посади в НСДАП та у вищих органах влади та управління нацистської Німеччини, хоча зображення, присвячені особам, що обіймали керівні посади в комуністичній партії Радянського Союзу, органах влади та управління СРСР й інших союзних республік, є складниками символіки комуністичного режиму. По-перше, такі положення в нормах можуть тлумачитись як «пріоритет» заборони комуністичної символіки перед нацистською, що, на нашу думку, не є правомірним, а по-друге, зображення керівних осіб НСДАП, владних та управлінських структур нацистської Німеччини можуть слугувати інструментом пропаганди націонал-соціалістичного тоталітарного режиму.

По-третє, у Законі про заборону щодо визначення переліку нацистської символіки йдеться лише про символіку НСДАП та деякі символи нацистської Німеччини. Однак варто пам'ятати, що НСДАП містило у своєму складі чисельні організації, такі як «Охоронні загони» (СС), «Штурмові загони» (СА), «Гітлерюгенд», «Націонал-соціалістичний моторизований корпус» (НСМК) тощо [11], символіка яких також може слугувати пропаганді ідей нацистського тоталітарного режиму. Також варто зазначити, що державний герб нацистської Німеччини та герб НСДАП (орел зі свастикою у вінку з дубового листя) у тому чи іншому варіанті був присутнім на офіційних символах багатьох органів державної влади нацистської Німеччини, зокрема поліції, Імперської служби праці, Збройних сил Німеччини тощо.

Отже, з огляду на вищевикладене пропонуємо викласти ч. 5 статті 1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» в наступній редакції:

«5) символіка націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму – символіка, що включає:

а) символіку Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП) та її структурних підрозділів, а також націонал-соціалістичних об'єднань та організацій, що існували на території Нацистської Німеччини та на окупованих нею територіях у період 1933–1945 років;

б) державний прапор, державний герб та державний гімн нацистської Німеччини 1935–1945 років;

в) символіка органів державної лади та управління нацистської Німеччини, що містять безпосереднє зобра-

ження державного герба нацистської Німеччини (свастики у вінку з дубового листя, над яким розміщений орел з розпростертими крилами) або його стилізовані варіанти;

г) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в Націонал-соціалістичній робітничій партії Німеччини (НСДАП), особам, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління нацистської Німеччини та на окупованих нею територіях;

г) найменування Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (далі – НСДАП) та її структурних підрозділів;

д) зображення, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю НСДАП;

є) публічне цитування, аудіовідтворення та зображення гасел НСДАП, цитат осіб, які обіймали керівні посади в НСДАП, вищих органах влади та управління нацистської Німеччини та на окупованих нею територіях у 1933–1945 роках.»

Такі зміни, на нашу думку, дозволять розширити перелік нацистської символіки, забороненої до публічного використання, і сприятимуть зміцненню національної та інформаційної безпеки України. Також це дозволить суб'єктам, на яких покладено боротьбу із порушеннями законодавства щодо засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, ефективніше здійснювати свою діяльність. Власне, з метою вдосконалення діяльності таких суб'єктів необхідно розробити інформаційні листи із зображенням нацистської символіки для своєчасного реагування на вчинення правопорушень.

Отже, у статті проаналізовано зміст тлумачення «норма права» і визначено, що норми щодо заборони публічного використання нацистської символіки містяться в Законі України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Запропоновано визначення публічного використання символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму як використання символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму у місцях масового перебування громадян, у приміщеннях, де присутні інші особи, які не належать до кола однієї сім'ї чи близьких знайомих цієї сім'ї, за допомогою засобів масової інформації та за допомогою соціальних мереж, незалежно від того, чи сприймається публікою така символіка під час її використання. На основі проведеного аналізу норм чинного законодавства щодо визначення нацистської символіки визначено їх недоліки. Запропоновано внесення змін до ч. 5 статті 1 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», які дозволять розширити перелік нацистської символіки та сприяють вдосконаленню діяльності суб'єктів, які здійснюють протидію публічному використанню такої символіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Верховна Рада України* / база даних *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 14.12.2020)
2. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII. *Верховна Рада України* / база даних *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення 14.12.2020).
3. Рольові ігри патріотів. Хто перетворює чин перепоховання на клоунаду і як це шкодить Україні / ZAXID.NET. URL: https://zaxid.net/rolovi_igri_patriotiv_n1496977 (дата звернення 14.12.2020).
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Верховна Рада України* / база даних *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 15.12.2020).
5. Алексеев С.С. Общая теория права. В 2-х томах. Т. II. Москва : Юридическая литература, 1982. 360 с.
6. Бобровнік С.В. Теорія держави і права: академічний курс: підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ, 2006. 688 с.
7. Загальна теорія права: підручник / за заг. Ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
8. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: постанова пленуму Вищого господарського суду України від 17 жовтня 2012 року № 12. *Верховна Рада України* / база даних *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12#Text> (дата звернення 20.12.2020).
9. Яворський В. Аналіз закону про заборону комуністичних символів. Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <http://khp.org/index.php?id=1430493970>
10. Weinert Erich. Das pasteurisierte Freudenhaus. Satirische Zeitgedichte. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1978. 146 s.
11. Organisationsbuch der NSDAP: 3 auflage / herausgeber Der Reichsorganisationsleiter der NSDAP, dr. Robert Ley. München: Zentralverlag der NSDAP, 1937. XXXI, 556 s.